

- ३.१ प्रस्तावना
- ३.२ इतिहास
- ३.३ संकल्पना
- ३.४ व्याख्या
- ३.५ उद्योजकाची वैशिष्ट्ये
- ३.६ यशस्वी उद्योजकाचे गुण
- ३.७ उद्योजकाची कार्ये
- ३.८ उद्योजकतेचा विकास
 - ३.८.१ अर्थ
 - ३.८.२ उद्योजकतेची वैशिष्ट्ये
 - ३.८.३ उद्योजकतेच्या विकासाची प्रक्रिया
- ३.९ उद्योजकतेच्या विकासातील नवीन प्रवाह
 - ३.९.१ स्टार्ट अप इंडिया
 - ३.९.२ स्टॅण्ड अप इंडिया
 - ३.९.३ कृषी पर्यटन
- ३.१० अंतर्गत उद्योजक
- सारांश
- स्वाध्याय

३.१ प्रस्तावना :

उद्योजकता हा एक पूर्ण वेळ व्यवसाय आहे. यासाठी समर्पण आणि कष्टाची आवश्यकता असते. उद्योजक हे सर्जनशील असतात. ते मालक, उत्पादक, बाजार निर्मिती करणारे, निर्णयक्षम आणि जोखीम पत्करणारे असतात. ते जमीन, मजूर, भांडवलाचा पुरवठा करतात यामुळे उद्योजकतेला उत्पादनाचा चौथा घटक असे संबोधले जाते. ते रोजगाराच्या संधी निर्माण करतात म्हणून त्यांना राष्ट्राच्या प्रगतीचा कणा म्हणतात. कोणत्याही देशाच्या विकासात ते महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावितात.

३.२ इतिहास :

- १६व्या शतकाच्या प्रारंभी 'उद्योजक' हा शब्द लष्करी आरमारातील अग्रगण्य पुरुषांना सूचित करण्यासाठी फ्रेंच नागरिकांनी वापरला.

- इ. स. १७००च्या सुमारास हा शब्द कंत्राटदार किंवा स्थापत्य विशारद यांच्यासाठी वापरला जात होता.
- १८व्या शतकाच्या प्रारंभी हा शब्द फ्रेंच अर्थशास्त्रज्ञ रिचर्ड कौटिलॉन (कॉन्टिलॉन) यांनी व्यवसाय आणि आर्थिक कृतींसाठी लागू केला.
- १८४८ मध्ये प्रसिद्ध अर्थशास्त्रज्ञ जॉन स्टुअर्ट मिल यांनी 'उद्योजकतेला' खाजगी उद्योग स्थापक असे वर्णन केले.

भारताचा विचार करता स्वातंत्र्यपूर्व भारतातील अनेक घटक उद्योजकतेच्या संथ वाढीसाठी जबाबदार ठरले. स्वातंत्र्यावेळी आपल्या अर्थव्यवस्थेचा औद्योगिक पाया फारच खराब होता. उद्योगांना कच्च्या मालाची कमतरता, भांडवलाची कमतरता, विपणन समस्या इ. अनेक समस्यांचा सामना करावा लागत होता. परंतु भारत सरकार व्यवसाय सुलभतेने करता यावा यासाठी सातत्याने विविध उपाययोजना करीत आहे.

३.३ संकल्पना :

विविध उद्योग, देश व वेळेनुसार उद्योजकतेची संकल्पना बदलत जाते.

अर्थशास्त्रज्ञांकडे 'उद्योजक' किंवा 'उद्योजकता' यांच्या सुसंगत व्याख्या कधीही नव्हत्या. उद्योजक हा शब्द "Entreprendre" (एंटर्प्रेंड) या फ्रेंच शब्दापासून आला आहे. याचा अर्थ 'To Undertake' (हाती घेणे) असा होतो.

'उद्योजक' एक अशी व्यक्ती आहे की, जी व्यवसाय सुरू करते आणि पैसे कमविण्यासाठी नुकसान सहन करण्यास तयार असते.

'व्यवसाय' आणि 'जोखीम' हे सामान्यपणे प्रचलित असलेले महत्त्वाचे शब्द एकमेकांशी संबंधित असतात. जर वास्तविकतः व्यवसाय किंवा जोखीम नसेल तर व्यक्तीस उद्योजक म्हणून संबोधले जाऊ शकत नाही.

- एक छोटा व्यावसायिक ज्याने आपल्या शेजारी किराणाचे दुकान सुरू केले आहे तो उद्योजक असतो.
- रस्त्याच्या बाजूला असलेले 'धुलाई केंद्र' सुविधा स्थापन करणारा उद्योजक असतो.
- कोट्यावधी रुपयांची उलाढाल असलेले रिलायन्स कंपनीचे संस्थापक ज्यांनी उच्च तंत्रज्ञानासह अनेक साधने दिली ते उद्योजक आहेत.
- स्वतंत्रपणे काम करणारा नळकारागीर (Plumber) जो स्वतःसाठी काम करतो आणि जलनिस्सारण बंद करतो तो उद्योजक असतो.

उद्योजकता म्हणजे एखादी व्यक्ती जोखीम घेऊन आणि तंत्रज्ञानाचा वापर करून, स्पर्धात्मक जागतिक वातावरण सक्षम करून नवीन व्यवसाय उद्योग सुरू करण्याची इच्छा होय.

कामात अडथळा आणणारे तंत्रज्ञान किंवा उत्पादन असतानादेखील सर्जनशीलता, नेतृत्व, शोधांचे आद्यप्रवर्तक हे उद्योजक असतात, ते आपल्या कामाप्रति उत्कट (कळकळ) असतात.

उद्योजकांना व्यवसायाचा आकार, कामाचा प्रकार, उद्योजकाचे वय किंवा औपचारिक शिक्षण इ. गोष्टी उद्योजक होण्यापासून थांबवू शकत नाहीत. त्याचप्रमाणे यश अपयशाचादेखील त्यांच्यावर काहीही परिणाम होत नाही.

उद्योजक या अशा व्यक्ती असतात की, ज्या नवीन कल्पना, उत्पादन, सेवा उपलब्ध करून देतात. ते ग्राहकांच्या गरजा पूर्ण करण्यासाठी चांगल्या बाजारपेठेची निर्मिती करतात.

३.४ व्याख्या :

- १) **हॉवर्ड स्टिव्हन्सन** – हॉवर्ड बिझनेस स्कूल मध्ये अनेक वर्ष प्रोफेसर म्हणून कार्यरत असलेले हॉवर्ड स्टिव्हन्सन यांच्या मते, “उद्योजकता म्हणजे नियंत्रित संसाधनांच्या पलीकडे संधी मिळविणे होय.”
- २) **वेबस्टर शब्दकोशानुसार केलेली व्याख्या** – “उद्योजक एक अशी व्यक्ती आहे, जी पैसे मिळविण्यासाठी व्यवसाय सुरू करते आणि जोखीम पत्करण्यास तयार असते.”
- ३) **ऑक्सफर्ड इंग्रजी शब्दकोशानुसार** – “उद्योजक म्हणजे अशी व्यक्ती जी व्यवसाय किंवा व्यवसाय संस्था संघटित करते आणि चालवते तसेच तो व्यवसाय करण्यासाठी आर्थिक जोखीम पत्करते.”

३.५ उद्योजकाची वैशिष्ट्ये :

उद्योजकांकडे काही विशेष वैशिष्ट्ये असतात, जसे की, सर्जनशील विचारसरणी, कल्पनाशक्ती, उत्साह, प्रामाणिकपणा इ. उद्योजकाची इतर काही वैशिष्ट्ये थोडक्यात खालीलप्रमाणे नमूद करता येतील.

१) **बौद्धिक क्षमता – Intellectual Capabilities**

एक उद्योजक एक सर्जनशील विचारवंत असतो. त्याच्याकडे चांगली बुद्धिमत्ता असते. त्याच्याकडे व्यवसायाच्या परिस्थितीचे विश्लेषण करण्याची क्षमता असते. ह्या क्षमतेचा उपयोग त्यांना योग्य निर्णय घेण्यास होतो.

२) **भविष्यातील दूरदृष्टी – Future Foresight**

बाजाराच्या परिस्थितीबद्दल उद्योजकांना भविष्यातील दूरदृष्टी असते. व्यवसायाच्या बाह्य वातावरणाबद्दलही त्यांना ज्ञान असायला पाहिजे. त्यामुळे त्यांना परिस्थिती व बाजारातील बदलानुसार योग्य निर्णय घेण्यास मदत होते. ते वेळेवर कार्यवाही करू शकतात.

३) **कठोर परिश्रम – Hard Work**

उद्योजक कठोर परिश्रम करण्यास तयार असतात. जेव्हा नवीन उपक्रम सुरू होतो तेव्हा ते जास्त महत्त्वाचे असते. त्यांना जास्त वेळ काम करावे लागते. अनेक वेळा व्यवसायाची क्षेत्रे स्वतंत्रपणे हाताळावी लागतात. यामुळे त्यांना यशस्वी होण्यास नक्कीच मदत होते.

४) **तांत्रिक ज्ञान – Technical Knowledge**

उद्योजकास त्याच्या व्यवसायाबद्दल चांगले तांत्रिक ज्ञान असते. उद्योजकामध्ये उत्पादन, उत्पादन प्रक्रिया आणि तंत्रज्ञानाबद्दल अधिक ज्ञान मिळवून स्वतःला अद्ययावत ठेवण्याची क्षमता असते.

५) **संज्ञापन कौशल्ये – Communication Skills**

ग्राहक, पुरवठादार, धनको, कर्मचारी इ. विविध प्रकारच्या व्यक्तींशी संवाद साधण्याची उद्योजकास आवश्यकता असते. तो आपले मत, कल्पना आणि रणनीती प्रभावीपणे व्यक्त करण्यास सक्षम असावा. तेथे संदेश पाठविणारा आणि संदेश स्वीकारणारा यामध्ये समन्वय असणे आवश्यक आहे.

६) उच्च आशावादी – Highly Optimistic

उद्योजकाने नेहमी सकारात्मक विचार केला पाहिजे. अपयशाच्या काळातही बाजाराच्या परिस्थितीबद्दल त्याने नेहमीच आशावाद आणि आत्मविश्वास बाळगावा अशी सकारात्मक वृत्ती त्यांना आपला व्यवसाय यशस्वीरित्या चालविण्यास मदत करते.

७) जोखीम घेणे – Risk bearing

यशस्वी व्यावसायिक व्यवसायातील एकूण जोखीम स्वीकारतो. तो आव्हानांना सामोरे जाण्यासाठी तयार असतो आणि नेहमीच नवीन आणि अधिकाधिक संधीच्या शोधात असतो.

८) आत्मविश्वास – Self Confidence

उद्योजकामध्ये आत्मविश्वास असतो. तसेच ध्येय गाठण्यासाठी सकारात्मक इच्छा असते. अशा आत्मप्रेरणेमुळे त्यांना विविध अडथळ्यांना सामोरे जाण्यासाठी दृढ आत्मविश्वास मिळतो.

३.६ यशस्वी उद्योजकाचे गुण :

यशस्वीपणे व्यवसाय करणाऱ्यांमध्ये अनेक गुणांमध्ये साधर्म्य (सारखेपणा) आढळते.

१) शिस्तबद्ध – Disciplined

या व्यक्ती त्यांची व्यावसायिक कार्ये करण्यावर लक्ष केंद्रित करतात आणि त्यांच्या उद्दिष्टांमधील अडथळे किंवा विघ्ने दूर करतात. त्यासाठी त्यांच्याकडे अनेक युक्त्या असतात. यशस्वी उद्योजकांमध्ये त्यांच्या उद्दिष्ट प्राप्तीसाठी सर्व समावेशक योजना व डावपेचांची रूपरेषा असते.

२) आत्मविश्वास – Confidence

यशस्वी उद्योजक “मला यश मिळेल का? मी त्यास पात्र आहे का?” याबद्दल प्रश्न विचारत नाहीत. आपल्या ज्ञानाच्या आधारे उद्योग यशस्वी करण्याचा विश्वास त्यांच्यात असतो. प्रत्येक कृतीतून ते हा आत्मविश्वास दाखवून देतात.

३) मोकळ्या मनाचे – Open Minded

प्रत्येक कार्य आणि परिस्थिती ही एक व्यावसायिक संधी आहे, असे उद्योजक समजतात. कार्यप्रवाह आणि कार्यक्षमता, कुशल मनुष्यबळ आणि संभाव्य नवीन व्यवसाय याबद्दल सतत कल्पना निर्माण केल्या जातात. सभोवतालच्या सर्व गोष्टींकडे आणि ध्येयाकडे लक्ष देण्याची क्षमता त्यांच्यात असते.

४) स्वयंचालक – Self-Starter

जर काही करावयाचे असेल तर ते स्वतःच करावे लागते हे उद्योजकांना माहिती असते. ते प्रकल्पाचे मापदंड निश्चित करतात आणि प्रकल्प त्या मार्गावर असल्याचे सुनिश्चित करतात. ते इतके सक्रिय असतात की एखाद्याने त्यांना परवानगी देण्याची प्रतीक्षादेखील करीत नाहीत.

५) स्पर्धात्मक – Competitive

उद्योजकाला हे माहिती असते की, ते दुसऱ्यांपेक्षा जास्त चांगले काम करू शकतात. त्यामुळे ते अनेक कंपन्या स्थापन करतात. त्यांनी उभारलेल्या उद्योगामध्ये यशस्वी होणे त्यांच्यासाठी गरजेचे असते. उद्योजक त्यांच्या स्वतःच्या कंपनीच्या यशाची नोंद ठेवतात.

६) सर्जनशीलता – Creativity

परस्परांशी कसलाही संबंध नसलेल्या घटना व परिस्थिती यांच्यामध्ये संबंध निर्माण करणे हा सर्जनशीलतेचा एक पैलू आहे. उद्योजक नेहमी इतर वस्तूंच्या एकीकरणातून उपाय योजना तयार करतात. ते सद्य परिस्थितीतील उत्पादनांना बाजारात नवीन रूपात परत आणतात.

७) निश्चय – Determination

उद्योजक त्यांच्या अपयशामुळे खचून जात नाहीत. ते अपयशाकडे यशाची संधी म्हणून पाहतात. सर्व प्रयत्न यशस्वी करण्याचा त्यांचा दृढनिश्चय असतो म्हणून ते पुन्हा पुन्हा यशस्वी होईपर्यंत प्रयत्न करीतच राहतात. यशस्वी उद्योजक एखादी गोष्ट अशक्य आहे यावर विश्वास ठेवत नाहीत.

८) संज्ञापन कौशल्ये – Strong Communication Skills

उत्पादनांची विक्री आणि कर्मचाऱ्यांना प्रोत्साहन देण्यासाठी प्रभावी संज्ञापन कौशल्य आवश्यक आहे. बहुतेक यशस्वी उद्योजकांना आपल्या कर्मचाऱ्यांना कसे प्रोत्साहित करावे हे माहिती असते. त्यामुळे व्यवसायाची वृद्धी होते. कोणत्याही परिस्थितीचे फायदे अधोरेखित करण्यात आणि इतरांना यशासाठी मार्गदर्शन करण्यात ते तत्पर असतात.

९) कामाची योग्य नीती – Strong Work Ethics

कार्यालयात सर्वप्रथम येणारी आणि कार्यालयातून सर्वात शेवटी जाणारी व्यक्ती म्हणजे यशस्वी उद्योजक होय. उद्दिष्टांची पूर्तता करण्यासाठी ते सुट्टीच्या दिवशीदेखील काम करतात. ते कामाच्या ठिकाणी असले किंवा नसले तरी त्यांचे कामावर सतत लक्ष असते.

१०) आवड – Passion

कामाची आवड हे यशस्वी उद्योजकांचे सर्वात महत्त्वाचे वैशिष्ट्य आहे. त्यांचे त्यांच्या कामावर मनापासून प्रेम असते. व्यवसाय यशस्वी करण्यासाठी ते अतिरिक्त तास काम करतात. त्यांचा आनंद हा पैशापेक्षाही जास्त महत्त्वाचा असतो. यशस्वी उद्योजक नेहमीच वाचन आणि संशोधनावर व्यवसाय यशस्वी करण्याचे मार्ग शोधतात.

३.७ उद्योजकाची कार्ये :

१) नावीन्य – Innovation

उद्योजक मूलतः नावीन्यपूर्ण असतो. तो उत्पादनाची नवनवीन साधने शोधतो. त्यातून त्याने नवीन उत्पादने सादर करणे किंवा सद्य उत्पादनांमध्ये बदल करणे आवश्यक असते. ग्राहकांना नवीन उत्पादने किंवा सद्य उत्पादनातील नवीन वैशिष्ट्ये नेहमीच समाधान देतात. व्यवसायामध्ये उद्भवणाऱ्या समस्या सोडविण्यासाठी नवनिर्मिती आवश्यक असते.

२) उद्दिष्टांचे निर्धारण – Determination of Objectives

उद्योजकाला व्यवसायाची उद्दिष्ट्ये निर्धारित करणे आवश्यक असते. संघटनेच्या प्राथमिक आणि दुय्यम उद्दिष्ट्यांमध्ये फरक असू शकतो. बाजारातील परिस्थितीनुसार उद्योजक ही उद्दिष्ट्ये बदलू शकतो.

३) बाजाराचा विकास – Development of Market

उद्योजकांना त्यांच्या उद्योगातील उत्पादने व सेवांचे विपणन करण्याचे वेगवेगळे मार्ग शोधावे लागतात. ते ग्राहकांची मागणी समजून घेण्यासाठी सर्वेक्षण करू शकतात किंवा संशोधन करू शकतात. जेव्हा बाजारपेठ सतत विकसित केल्या जातात तेव्हा ग्राहकांच्या मागण्यादेखील वाढतात.

४) नवीन तंत्रज्ञान – New Technology

जागतिक विश्वात दररोज नवीन तंत्रज्ञानाचा शोध लागतो. नवीन तंत्रज्ञानाच्या परिचयाने व्यवसायाची वाढ होते. उदा. नवीन यंत्रणा, प्रगत तंत्रज्ञान, उत्पादनाची नवीन आणि वैज्ञानिक पद्धती.

५) चांगले संबंध – Good Relations

संस्थेमध्ये कामकाजाचे वातावरण निरोगी राखणे आवश्यक आहे. चांगले संबंध हे कनिष्ठ आणि वरिष्ठांमधील कार्यक्षम संबंधावर अवलंबून असतात. कर्मचाऱ्यांमध्ये समन्वय साधणे ही यशाची गुरुकिल्ली आहे.

६) निधीची उपलब्धता – Organizing Funds

उद्योजकाला भिन्न आर्थिक संसाधने शोधण्याची आवश्यकता असते. कारण पुरेसे व सातत्यपूर्ण भांडवल व्यवसायासाठी आवश्यक असते. प्रत्येक व्यवसायासाठी गुंतवणूकदारांशी चांगले आणि प्रामाणिक संबंध आवश्यक असतात.

७) निर्णय घेणे – Taking Decision

उद्योजकाला त्याच्या उद्योगासाठी योग्य निर्णय घ्यावे लागतात. वेळेत व योग्य निर्णय घेणेदेखील महत्त्वाचे आणि आवश्यक असते. कोणताही व्यावसायिक निर्णय घेण्यापूर्वी त्याने नेहमी साधक बाधक गोष्टींचा विचार केला पाहिजे.

३.८ उद्योजकतेचा विकास :

३.८.१ अर्थ – Meaning

उद्योजकता हे व्यक्ती किंवा व्यक्ती समूहाचे हेतूपूर्ण कार्य आहे ज्यामध्ये आर्थिक वस्तू व सेवांच्या निर्मितीतून नफा मिळवण्यास सुरुवात करणे, तो टिकवणे आणि वाढवणे यांचा समावेश होतो.

३.८.२ वैशिष्ट्ये – Characteristics

उद्योजकता ही एक नवीन व्यवसाय स्थापन करण्याची प्रक्रिया आहे. ही एक अशी प्रक्रिया आहे जिथे एखादी व्यक्ती बाजारपेठेतील पर्याय शोधून आणि उत्पादन स्रोत एकत्र करून व्यवसाय संधी निर्माण करण्याचा निर्णय घेते.

१) नावीन्यपूर्ण – Innovation

उद्योजकता ही एक नावीन्यपूर्ण गोष्ट आहे. उत्पादनाच्या विविध घटकांची नवनिर्मिती म्हणजे नावीन्यता होय. यात नवीन उत्पादने, तंत्रज्ञानाची नवीन पद्धत, कच्च्या मालाचे नवीन स्रोत आणि विशिष्ट उत्पादनासाठी नवीन बाजार निर्माण करणे याचा अंतर्भाव असतो. वेळोवेळी ग्राहकांची आवड निवड बदलत असताना ग्राहकांना संतुष्ट करण्यासाठी, वस्तूचे उत्पादन करण्यासाठी उद्योजकांना हे संशोधन आणि विकास कार्य करावे लागते.

२) आर्थिक कृती – Economic activity

उद्योजक ग्राहकांच्या गरजेनुसार नवीन उत्पादन करतो. यामुळे मानवाच्या गरजा भागविणे आणि त्याचबरोबर एक चांगले जीवनमान देणे अशी उद्योजकाची भावना असते. ज्ञान व कौशल्यावर आधारित ही एक शास्त्रशुद्ध योजना आहे. म्हणूनच उद्योजकता ही एक आर्थिक क्रिया आहे.

३) संघटनेची बांधणी – Organisation Building

हे एक असे कार्य आहे जिथे उत्पादनाच्या विविध घटकांचे संघटन केले जाते. स्थल उपयोगिता, काल उपयोगिता, रूप उपयोगिता इ. विविध बाबींचा विचार करून ते नवीन उत्पादनासाठी विविध घटक एकाच छताखाली एकत्र करण्यात येतात.

४) सर्जनशील कार्य – Creative activity

नावीन्यास सर्जनशीलतेचा भक्कम पाठिंबा असला पाहिजे. सर्जनशीलतेचा वापर करून नवीन उत्पादनाची निर्मिती करून समाजापुढे सादर करणे हे उद्योजकांसाठी एक मोठे आव्हान आहे. म्हणूनच सर्जनशीलता उद्योजकतेचा एक आवश्यक भाग आहे.

५) व्यवस्थापकीय कौशल्य आणि नेतृत्व Managerial skill and leadership –

ज्या व्यक्तीला यशस्वी उद्योजक व्हायचे असेल त्यास फक्त नफ्यापेक्षा काहीतरी नवीन करण्याची आवड असली पाहिजे. नेतृत्व आणि व्यवस्थापकीय कौशल्य हे उद्योजकतेचे सर्वात महत्त्वाचे पैलू आहेत. त्यामुळे इतर कौशल्ये दुय्यम मानली जाऊ शकतात. म्हणून उद्योजकाकडे नेतृत्वाची आणि व्यवस्थापनाची क्षमता असणे आवश्यक आहे.

६) कौशल्यपूर्ण व्यवस्थापन – Skillful Management

कोणत्याही उद्योजकतेचे यश हे संघटनेच्या व्यवस्थापनावर अवलंबून असते. व्यावसायिक व्यवस्थापन आणि कुशल व्यवस्थापक यामुळे उद्योजकतेचे कार्य यशस्वी होते.

७) जोखीम पत्करणे Risk Bearing

अनिश्चिततेला जोखीम असे संबोधले जाते. याचा विमा काढला जात नाही आणि तो मोजताही येत नाही. उद्योजक हा असा मध्यस्थ आहे जो विविध उत्पादनाचे घटक ठरविलेल्या किमतीला विकत घेतो, की ज्या सेवा न ठरविलेल्या किमतीला विकता येतील. हेदेखील एक प्रकारचे जोखीम पत्करणारे कार्य आहे.

८) रिक्त भरण कार्य Gap Filling Function

उद्योजकतेचे सर्वात महत्त्वाचे वैशिष्ट्य म्हणजे रिक्त भरण कार्य किंवा उणीवा कमी करणे होय. उत्पादन कार्याच्या ज्ञानात ज्या उणीवा असतात त्या दूर करण्याचे कार्य उद्योजक करतो.

३.८.३ उद्योजकता विकासाची प्रक्रिया (Process of Entrepreneurship Development)

१) प्रशिक्षण – (Training)

२) उद्योजकतेच्या विकासाचा कार्यक्रम – (Entrepreneurship Development Programme (EDP))

१) प्रशिक्षण – (Training)

पारंपारिक विचारसरणीनुसार उद्योजक हा जन्मावा लागतो. तो तयार करता येत नाही. पण आधुनिक

निरिक्षणानुसार काही उद्योजक जन्माला यावे लागत असले तरी काही शिक्षणाने व प्रशिक्षणाने तयार केले जातात. त्यामुळे आज भविष्यातील चांगले उद्योजक तयार करण्यासाठी प्रशिक्षणाची गरज आहे.

प्रशिक्षण ही सूचनांची अशी पद्धतशीर मांडणी असते, की जी योजलेली, पद्धतशीर, सुसंगत, खात्रीशीर आणि त्याचा प्रभाव मोजण्याचे निरिक्षण करणारी आहे व ती व्यवस्थापकाच्या विकासाची अंतर्गत घटक आहे.

प्रशिक्षणाने उद्योजकाची दूरदृष्टी उंचावते, प्रशिक्षणामुळे त्यांना उद्योगातील आणि उद्योगाबाहेरील अनुभवाची अदलाबदल करण्याची सुयोग्य संधी मिळते. नवीन उद्योजकांना लागणारी कौशल्ये प्रशिक्षणात शिकविली जातात. यात वस्तूचे विपणन, उत्पादनाची पद्धती, ग्राहकांचे शिक्षण यांचे ज्ञान दिले जाते. उद्योजकाला प्रशिक्षणामुळे नव्याने झालेल्या बदलांची जाणीव होते. ज्याचा प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्ष परिणाम त्यांच्यावर होत असतो.

उत्पादनाच्या प्रक्रियेत कमीत कमी मोडतोड, खराब माल आणि टाकाऊ वस्तू कमी करण्यासाठी प्रशिक्षण मदत करते. प्रशिक्षण उद्योजकाची संपूर्ण कार्यक्षमता वाढविण्यास मदत करते. प्रशिक्षणाच्या प्रक्रियेत उद्योजक नवीन तंत्रज्ञान आत्मसात करतो व संघभावना, वर्गीकरण, श्रम कमी करणे, औद्योगिक अपघात कमी करणे इ. मदत होते.

चर्चासत्र, बैठक, सभा, सामूहिक सूचना, वैयक्तिक सूचना, प्रात्यक्षिक पद्धती, व्याख्यान पद्धती इ. प्रशिक्षणाच्या पद्धती आहेत.

१) उद्योजकतेच्या विकासाचा कार्यक्रम – Entrepreneurship Development Programmes (EDP)

उद्योजकतेचा विकासाचा कार्यक्रम स्पष्ट करताना, 'एक व्यवस्थित रचलेला कार्यक्रम, जो एका व्यक्तीस उद्योगाची प्रेरणा, कौशल्यप्राप्ती आणि क्षमता वाढविण्यास मदत करतो आणि आपली उद्योजकाची भूमिका प्रभावशाली पार पाडण्यास मदत करतो.

उद्योजकता विकासाचा कार्यक्रम ही अशी योजना आहे ज्याद्वारे उद्योजकातील सुप्तगुण शोधले जातात. नवीन उद्योग सुरू करण्यासाठी प्रेरणा मिळते. समूहाच्या व्यवस्थापनेचे प्रशिक्षण व नवीन उपक्रम सुरू करण्या संदर्भातील सर्व बाबींचे मार्गदर्शन मिळते.

१९७० साली गुजरात इंडस्ट्रीयल इन्व्हेस्टमेंट कॉर्पोरेशन ने उद्योजकता विकास कार्यक्रमाचे प्रायोजकत्त्व स्वीकारले. आंध्रप्रदेश मधील काकीनाडा जिल्ह्यामध्ये मॅकक्ले लॅन्डस यांनी घेतलेल्या प्रयोगांवर EDP आधारित आहे. यामध्ये उद्योजकांना प्रेरणा व प्रशिक्षण दिले गेले होते.

उद्योजकता विकास कार्यक्रमांमध्ये पुढील पायऱ्यांचा समावेश होतो. The EDP includes following steps.

- १) पायाभूत सुविधांची व्यवस्था
- २) संभाव्य उद्योजकाची निवड
- ३) उद्योगांची ओळख
- ४) वास्तविक प्रशिक्षण कार्यक्रम
- ५) प्रशिक्षण कर्मचाऱ्यांची निवड
- ६) प्रशिक्षण पद्धतीची निवड
- ७) वास्तविक प्रशिक्षण
- ८) देखरेख आणि पाठपुरावा

उद्योजकता विकास कार्यक्रमाची उद्दिष्टे – Objectives of EDP

- १) देशात उद्योजकतेच्या वाढीस उत्तेजन देणे
- २) उपलब्ध साधनांचा योग्य वापर
- ३) मागासलेल्या प्रदेशाचा विकास आणि समाजातील दुर्लक्षित समूहांची आर्थिक स्थिती सुधारणे
- ४) रोजगारांच्या संधी उपलब्ध करून देणे
- ५) लहान आणि मध्यम स्वरूपाच्या उद्योगांचा पाया भक्कम करणे

३.९ उद्योजकता विकासातील नवीन प्रवाह – Recent trends in Entrepreneurship Development

उद्योजकता भारतात प्रगती करित आहे. उद्योजकता विकासामध्ये पुढाकार घेतलेली काही उदाहरणे पुढीलप्रमाणे –

३.९.१ स्टार्ट अप इंडिया – Start up India

अर्थ – Meaning

स्टार्ट अप म्हणजे असा उद्योग ज्याचे मुख्यालय भारतात आहे. ज्याची सुरुवात होऊन १० वर्षांपेक्षा जास्त कालावधी झाला नाही आणि ज्याची वार्षिक उलाढाल १०० कोटीपेक्षा कमी आहे. या उपक्रमांतर्गत भारत सरकारने भारतीय उद्योजकांना १० लाख मोबाईल ॲप स्टार्ट अप उभारण्यासाठी **I MADE** या उपक्रमाची सुरुवात केली आहे.

मुद्रा बँकेची योजना (प्रधानमंत्री मुद्रा योजना) भारत सरकारचा एक उपक्रम आहे. जिचे उद्दिष्ट दुर्बल सामाजिक व आर्थिक पार्श्वभूमीवरील उद्योजकांना कमी व्याजदराने कर्जे, सूक्ष्म वित्तपुरवठा करणे आहे.

भारत सरकारच्या उद्दिष्टांपैकी एक उद्दिष्ट म्हणजे ‘भारत नोकरी शोधणारा देश या ऐवजी नोकरी निर्माण करणारे राष्ट्र’ अशाप्रकारे सरकारला उद्योजकतेला आणि नवकल्पनांना प्रोत्साहन द्यायचे आहे. याचा उद्देश एक असे वातावरण (ecosystem) तयार करणे आहे, जे भारतातील स्टार्ट अपच्या वाढीसाठी पोषक असेल.

स्टार्ट अप इंडिया हा भारत सरकारचा एक उपक्रम आहे. याची सुरुवात २०१६ मध्ये झाली. देशात स्टार्ट अप पर्यावरण संवर्धन करणारी यंत्रणा उभारण्याचे उद्दिष्ट आहे. जेणेकरून शाश्वत विकास आणि मोठ्या प्रमाणात रोजगाराच्या संधी निर्माण होऊ शकतात. अशाप्रकारे भारत सरकारने स्टार्ट अप इंडिया जाहीर करून खालील बाबींवर लक्ष केंद्रित केले आहे.

१) सुलभीकरण आणि आधार – Simplification and Handholdings

स्टार्ट अप ची मान्यता प्रक्रिया या ठिकाणी सुलभ केली जाते. त्याचप्रमाणे आवश्यक असल्यास उपक्रम बंद करण्यासाठी देखील जलद गतीने यंत्रणा कार्यान्वित असते.

२) भांडवलाचा आधार आणि लाभ – Funding support and Incentives

सरकार अप्रत्यक्षपणे भांडवल देण्याच्या प्रक्रियेत भाग घेते तसेच भांडवली नफा, आयकर इ. मध्ये सूट दिली जाते.

३) उद्योग – शैक्षणिक भागीदारी आणि उद्योग आरंभ होईपर्यंत – Industry - Academic partnership and Incubation

या उपक्रमा अंतर्गत सरकार उद्योग सुरू होण्यापूर्वीचे प्रशिक्षण प्रदान करण्यासाठी खाजगी क्षेत्राच्या मदतीने स्थापना करणे, विद्यार्थ्यांसाठी नवकल्पना केंद्रित कार्यक्रम सुरू करणे इ. उपक्रम सुरू करण्याचा प्रस्ताव आहे.

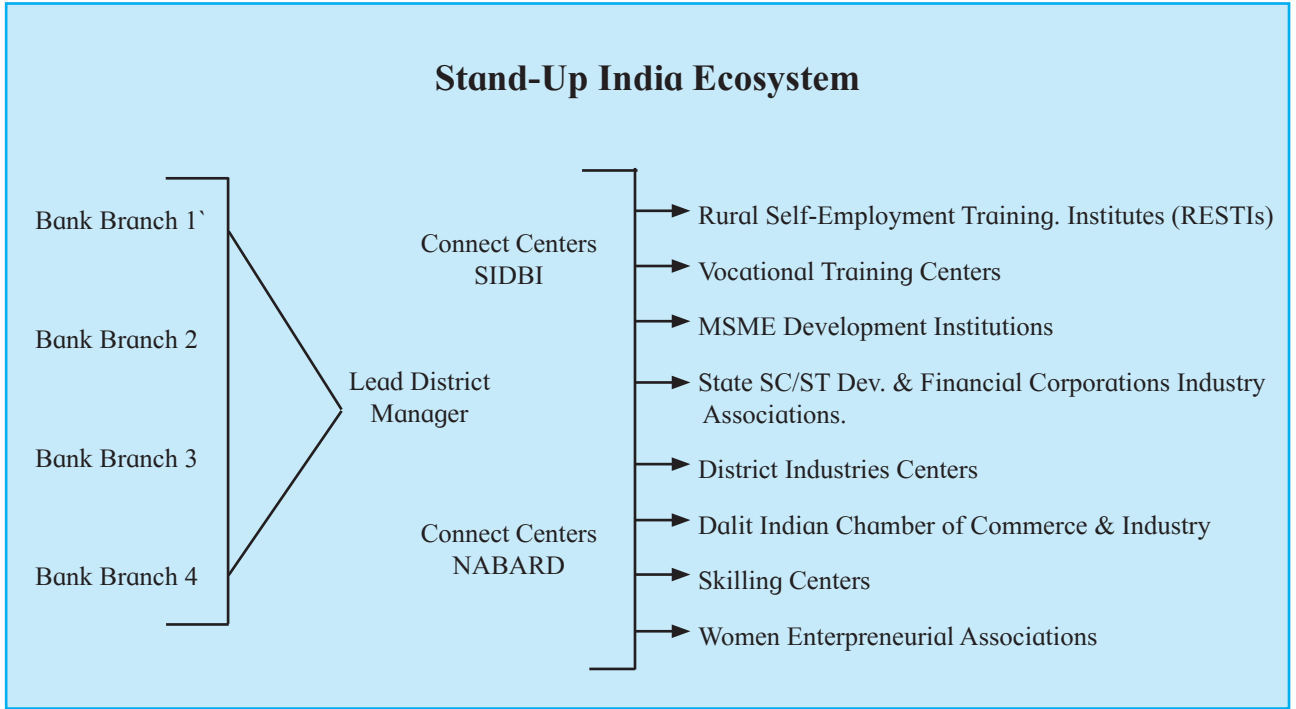
स्टार्ट अपची उद्दिष्ट्ये Objectives of start up

भारतातील स्टार्ट अपची आणि स्टॅण्डअप अंतर्गत उद्योजकता विकास कार्यक्रमातील उद्दिष्ट्ये खालीलप्रमाणे

- रु.१०,००० कोटी स्टार्ट अप निधी
- पेटंट नोंदणी शुल्कात कपात
- सुधारित दिवाळखोरी कायदा अंतर्गत ९० दिवस
- पहिल्या तीन वर्षांच्या तपासणीस गोपनीय ठेवण्यास स्वातंत्र्य
- प्रथम तीन वर्षांच्या कामकाजासाठी भांडवली उत्पन्न करातून मुक्तता
- पहिल्या तीन वर्षांच्या करातून मुक्तता
- स्वप्रमाणिकरणास मान्यता
- ५ लाख शाळा आणि १० लाख विद्यार्थ्यांना नवीन्यपूर्ण उपक्रमासंबंधी कार्यक्रमांमध्ये सहभागी करून घेणे.
- देशातील उद्योजकतेला प्रोत्साहन देणे
- संपूर्ण जगात भारतास स्टार्टअप हब म्हणून प्रोत्साहन देणे
- राजस्थान उष्मायन केंद्र म्हणून स्टार्टअप ओएसिस बांधले.

३.९.२ स्टॅण्ड अप इंडिया –

अनुसूचित जाती (SC) / अनुसूचित जमाती (ST) आणि / किंवा महिला उद्योजकांना वित्त पुरवठा करणारी स्टॅण्ड अप इंडिया योजना आहे.

स्टॅण्ड अप इंडिया योजनेची उद्दिष्टे – Objectives of the Stand up scheme

ग्रीन फिल्ड एन्टरप्राइझची उभारणी करण्यासाठी बँकेच्या प्रत्येक शाखेमधून कमीत कमी एक अनुसूचित जाती (SC) किंवा अनुसूचित जमाती (ST) आणि एका महिला कर्जदाराला रु. १० लाखापासून ते रु. १ करोड पर्यंत कर्ज उपलब्ध करून देणे हे स्टॅण्ड अप इंडिया योजनेचे उद्दिष्ट आहे. हा उपक्रम उत्पादन, सेवा किंवा व्यापार क्षेत्रात असू शकतो. वैयक्तिक नसलेल्या उद्योगांच्या बाबतीत भागधारक आणि नियंत्रित भाग भांडवलातील किमान ५१% हिस्सा अनुसूचित जाती / जमातीसाठी किंवा महिला उद्योजकांकडे असावा.

पात्रता – Eligibility

- १) अनुसूचित जाती / जमाती किंवा महिला उद्योजक हा १८ वर्षे पुढील वयाचा असावा.
- २) या योजने अंतर्गत कर्ज फक्त ग्रीन फिल्ड प्रकल्पासाठीच आहे. ग्रीन फिल्ड म्हणजे उत्पादन किंवा सेवा व्यापार क्षेत्रातील लाभार्थीचे प्रथम उपक्रम होय.
- २) वैयक्तिक नसलेल्या उद्योगांच्या बाबतीत ५१ % भाग भांडवल आणि नियंत्रित भाग भांडवल अनुसूचित जाती / जमाती आणि महिला उद्योजकांपैकी एकाचे असावे.

कर्जाचे स्वरूप – Nature of Loan

रु. १० लाख ते १०० लाखापर्यंतचे संमिश्र कर्ज (मुदत कर्ज आणि खेळते भांडवलासह)

कर्जाचा हेतू – Purpose of Loan

अनुसूचित जाती / जमातीतील महिला उद्योजकांकडून उत्पादन, व्यापार किंवा सेवा क्षेत्रातील नवीन उद्योग स्थापित करणे.

कर्जाची मर्यादा – Size of Loan

प्रकल्प खर्चाच्या ७५% संमिश्र कर्ज, ज्यामध्ये मुदत कर्ज व खेळत्या भांडवलाचा समावेश होतो. परंतु इतर कोणत्याही योजनेतील अभिसरण पाठिंब्यासह जर कर्जदाराचे योगदान प्रकल्प खर्चाच्या २५% पेक्षा जास्त असेल तर या कर्जाची अट लागू पडत नाही.

व्याजाचा दर – Interest Rate

बँकेचा व्याजदर त्या श्रेणीसाठी (श्रेणी दर) सर्वात कमी लागू दर असेल तर base rate MCLR + 3% + tenor/ हप्ता पेक्षा जास्त नसावा.

सुरक्षितता – Security

प्राथमिक सुरक्षेव्यतिरिक्त कर्ज कोलॅटरल सुरक्षा किंवा बँकेने ठरविल्याप्रमाणे क्रेडीट गॅरंटी फंड स्किम योजनेच्या हमीद्वारे सुरक्षित केले जाऊ शकते.

परतफेड – Repayment

कर्जाची परतफेड ही ७ वर्षांच्या आत आणि पुढे जास्तीत जास्त १८ महिन्यांच्या मुदतीत करण्यात यावी.

खेळते भांडवल – Working Capital

रु. १० लाखांपर्यंत खेळते भांडवल घेण्यासाठी अधिविकर्षाद्वारे मंजूर केले जाऊ शकते. कर्ज दाराच्या सोयीसाठी रुपे डेबीट कार्ड दिले जाते. १० लाखांपेक्षा जास्त खेळते भांडवलाची मर्यादा रोख पत मर्यादेद्वारे मंजूर करावी.

किरकोळ किंमत – Margin Money

पात्र योजनेच्या अंतर्गत २५% किरकोळ किंमत केंद्र किंवा राज्य योजनांच्या पात्रतेसह प्रदान केली जाऊ शकते.

३.९.३ कृषी पर्यटन / ग्रामीण पर्यटन – Agro Tourism / Rural Tourism

उद्योजकतेचा नवीन दृष्टीकोन – New Approach Towards Entrepreneurship

अर्थ – Meaning

सध्याच्या यांत्रिक युगात बऱ्याच लोकांना ते खात असलेल्या अन्नधान्याचे उत्पादन कसे केले जाते किंवा ते कुठल्या भागातून आलेले आहे याची काहीही कल्पना नसते. कृषी पर्यटन व्यक्तींना मातीशी पुन्हा जोडले जाण्याची आणि स्थानिक खाद्यपदार्थांच्या अनुभवाची संधी उपलब्ध करून देते. कृषी व्यवसायात फळे तोडणे, मधमाशी पालन, गाईचे दूध काढणे आणि इतर शैक्षणिक कामांचा समावेश होतो.

कृषी पर्यटन सामाजिक आणि स्थानिक आर्थिकदृष्ट्या सक्षम असलेल्या मार्गावर केंद्रित आहे. त्यांच्या शेतीच्या उत्पादनात वैविध्य आणण्याची आणि शेती उत्पन्नाला पूरक गरज असल्याचे ओळखून अनेक शेतकरी कृषी उत्पादनाच्या शेतीच्या दीर्घकालीन शाश्वतीकरण्यासाठी एक उत्पन्नाचे पर्याय मानतात. जेव्हा स्थानिक उत्पादक यापुढे आर्थिकदृष्ट्या स्पर्धा करू शकत नाहीत तेव्हा कृषी अर्थव्यवस्थेला कृषी पर्यटन आधार देऊ शकते.

“लहान जमीनदार हा राज्यातील सर्वात महत्त्वाचा घटक आहे.” – थॉमस जेफरसन.

व्याख्या – Definition

शहरी रहिवाशांना विश्रांतीसाठी, आणि मौजमजेसाठी ग्रामीण भागात आणण्याची कल्पना म्हणजे कृषी पर्यटन होय.

कृषी पर्यटन म्हणजे असा व्यावसायिक उद्योग जसे की कार्यरत शेती, कुरण शेती किंवा कृषी यातून पर्यटकांचे मनोरंजन होते तसेच मालकांसाठी पूरक उत्पन्न ठरते.

महाराष्ट्रातील कृषी पर्यटन –

देशात कृषी पर्यटनाचा विकास व संवर्धन करणारे महाराष्ट्र हे अग्रणी राज्य आहे. कृषी पर्यटनाची व्याख्या मोठ्या प्रमाणावर केली आहे. शेतीवर आधारित कोणतेही कार्य जे पर्यटकांना आकर्षित करतात त्यास कृषी पर्यटन असेही म्हणतात. कृषी पर्यटनला Niche पर्यटन असेही म्हणतात. कृषी पर्यटन भारत, ऑस्ट्रेलिया, कॅनडा, अमेरिका, फिलिपाईन्स इ. जगाच्या बऱ्याच भागात वाढलेला उद्योग आहे. उत्पादनांची वाढ आणि विक्री करण्याव्यतिरिक्त शेती व्यवसाय, व्यवसाय नियोजन, जमिनीचा विकास, कर्मचाऱ्यांचे व्यवस्थापन, नोंदी ठेवणे, नियमांचे पालन करणे, पिकांचा विमा काढणे आणि पावसाळ्याच्या दिवसांची तयारी आणि सेवानिवृत्ती या सर्व गोष्टी शेती व्यवस्थापनामध्ये समाविष्ट होतात.

कृषी पर्यटन उपक्रम – Activities of Agro Tourism

कृषी पर्यटन आणि निसर्ग पर्यटनात पुढील घटक येतात.

- मैदानी खेळ (ट्रेकिंग, मासेमारी, शिकार, वन्यजीव अभ्यास, घोडेस्वारी)
- शैक्षणिक अनुभव (भात लागवड, चुलीवरील स्वयंपाकाचा अनुभव, शेती अनुभव)
- करमणूक (महाराष्ट्रात ‘हुर्डा पार्टी’ सारखे कापणी सण)
- आदरातिथ्य सेवा (शेतात राहणे, प्रवास मार्गदर्शक, बाह्य सेवा)
- शेतीवरील थेट विक्री (शेतात या, फळे फुले तोडा कार्यक्रम आणि रस्त्यालगत दुकान)

समाधानी ग्राहक नक्कीच परत येतात. ते त्यांच्या मित्रांना, इतरांना खूप आनंदाने आपले अनुभव सांगतात. पर्यटकांना न्याहारी, खाद्य देऊन पर्यटन शुल्कात वाढ होते. ते शेतात पिकवलेल्या उत्पादनांची प्रशंसा करतात, उत्पादनांची निवड करतात जसे की दूध किंवा लोण्याचे पदार्थ, ताजे खाद्य, ताज्या फळांचा रस इ.

वेळ आणि सर्जनशीलता देऊन शेतकरी आपला करमणूक उद्योग वाढवू शकतात. स्पर्धा, प्रौढ आणि मुलांचे वर्ग किंवा खेळ यासारखे मजेदार, मनोरंजक कार्यांचा समावेश करतात. मुलांना वेताचा झोका, भोपळा रंगविणे, बुजगावणे बनवणे आवडते. प्रौढ लोक ऐतिहासिक प्रदर्शन किंवा चित्रकला स्पर्धा किंवा औषधी वनस्पतीवरील वर्गाचा आनंद घेऊ शकतात.

फक्त जाणून घेण्यासाठी

(Women Entrepreneurship Platform)

- महिला उद्योजकता मंच (WEP) हे एक एकत्रित प्रवेश पोर्टल आहे, जे विविध अर्थव्यवस्थांमधील महिलांना त्यांच्या उद्योजकीय उद्दिष्टांची जाणीव निर्माण व्हावी म्हणून भारताच्या वेगवेगळ्या प्रदेशांमधील महिलांना एकत्र आणते. या मंचाची कल्पना सर्वप्रथम नितीआयोगाचे (CEO) मुख्य कार्यकारी अधिकारी श्री. अमिताभ कांत यांनी मांडली. तसेच त्यांनी हैद्राबाद येथे २०१७ साली झालेल्या आठव्या 'जागतिक उद्योजकता परिषद' (GES) येथील सांगता समारंभामध्ये नितीआयोगांतर्गत महिला उद्योजकता मंचाच्या स्थापनेची घोषणा केली.
- WEP फक्त महिलांसाठी उद्योजकीय वातावरण निर्माण करण्याचे उद्दिष्ट ठेवतो. हा मंच महिला उद्योजकतेला चालना देण्यासाठी सद्य शासकीय योजनांची आणि खाजगी क्षेत्रातील उपक्रमांची माहिती देईल.
- (WEP) महिला उद्योजकता मंचाने NASSCOM, SIDBI, FICCI इ विविध संघटनांशी संबंध प्रस्थापित केले आहेत. या संघटना महिला उद्योजकांसाठी समुपदेशक म्हणून काम करतील.
- या मंचामुळे महिला उद्योजकांच्या संस्थेत मोठ्या प्रमाणात वाढ होईल.

३.१० अंतर्गत उद्योजक :

अंतर्गत उद्योजक हा एक असा कर्मचारी आहे ज्याला स्वतःच्या नावीन्यपूर्ण व सर्जनशील कल्पना अंमलात आणण्याचा अधिकार तसेच त्या अंमलात आणण्यासाठी संघटनेचा पूर्ण पाठिंबा असतो. त्याच्या कल्पना किंवा उत्पादनाने कंपनीला लगेच महसूल मिळवून देईल किंवा देणार नाही, असे असतानाही त्या कर्मचार्याला त्याचा पगार मिळत राहतो. म्हणून उद्योजक व अंतर्गत उद्योजक यांमधील महत्त्वाचा फरक म्हणजे उद्योजक आर्थिक जोखीम पत्करतो तर अंतर्गत उद्योजकाला स्वतःच्या खिशातून भांडवल गुंतवावे लागत नाही. संघटना पायाभूत सुविधा उपलब्ध करून देते. बऱ्याच मोठ्या संघटनांमध्ये संशोधन व विकासासाठी पूर्णपणे समर्पित विभाग असतात, जिथे कर्मचार्यांना त्यांच्या सर्जनशील क्षमतांचा वापर करण्यास प्रोत्साहन दिले जाते.

अशी कल्पना किंवा नावीन्यपूर्ण उत्पादन संस्थेला मोठ्या प्रमाणात नफा मिळवून देऊ शकते. कायनेटिक इंडिया, टाटा मोटर्स, इनफोसिस टेक्नॉलॉजिस या अशा कंपन्या आहेत ज्या अंतर्गत उद्योजकतेला चालना देतात.

व्याख्या -

- १) गिफोर्ड ईल : III - अंतर्गत उद्योजक हे स्वप्नाळू असतात जे संघटनेमध्ये अनेक प्रकारच्या नावीन्यपूर्ण कल्पना निर्माण करण्याची जबाबदारी लीलया स्वीकारतात.
- २) हिसरिच आणि पीटर्स - “सर्जनशील उद्योजकता म्हणजे आधीच अस्तित्वात असलेल्या उद्योजकतेचा अंतर्गत भाग आहे.”

फक्त जाणून घेण्यासाठी

- दुचाकीमध्ये मोबाईलचार्जर ठेवण्याची कल्पना कायनेटिक इंडियाच्या एका कर्मचाऱ्याकडून दिली गेली.
- टाटा मोटर्सचे शिल्पकार सुमंत मुळगावकर यांच्या नावावरून 'टाटा सुमो' असे नाव ठेवण्यात आले.
- फेसबुकवरील 'लाईक' चे बटण बनविण्याची कल्पना ही फेसबुकमधील एका कर्मचाऱ्याच्या मुलाची कल्पना होती. अशा नव्या कल्पना तयार करण्यासाठी आणि विकसित करण्यासाठी कंपनी अभियंता आणि कोडर यांना एक व्यासपीठ उपलब्ध करून देते.
- सोनी कंपनीच्या कनिष्ठ कर्मचाऱ्याने सोनी प्ले स्टेशन तयार केले आहे.

सारांश

उद्योजकता हा एक पूर्ण वेळ व्यवसाय आहे. ज्यासाठी समर्पण आणि कठोर परिश्रम आवश्यक आहे. उद्योजक नवोदित असतात. ते मालक, उत्पादक, बाजार निर्माण करणारे, निर्णय घेणारे, जोखीम पत्करणारे असतात. उद्योजक जमीन, मजूर, भांडवलाचा पुरवठा करतात त्यामुळे त्यांना 'उत्पादनाचा चौथा घटक' म्हणून संबोधले जाते. ते रोजगाराच्या संधी निर्माण करतात म्हणून ते देशाचा आर्थिक कणा आहेत. कोणत्याही देशाच्या विकासात त्यांची भूमिका महत्त्वाची आहे.

उद्योजकाची वैशिष्ट्ये -

- बौद्धिक क्षमता
- कठोर परिश्रम
- संज्ञापन कौशल्ये
- जोखीम घेणे
- भविष्यातील दूरदृष्टी
- तांत्रिक ज्ञान
- उच्च आशावादी
- आत्मविश्वास

यशस्वी उद्योजकाचे गुण -

- शिस्तबद्ध
- मोकळ्या मनाचे
- स्पर्धात्मक
- निश्चय
- योग्य कामाची नीती
- आत्मविश्वास
- स्वयंचालक
- सर्जनशीलता
- संज्ञापन कौशल्ये
- आवड

उद्योजकाची कार्ये -

- नावीन्य
- बाजाराचा विकास
- चांगले संबंध
- उद्दिष्टांचे निर्धारण
- नवीन तंत्रज्ञान
- निधीची उपलब्धता
- निर्णय घेणे

उद्योजकता विकास -

- वैशिष्ट्ये
- आर्थिक कृती
- सर्जनशील कार्य
- कौशल्यपूर्ण व्यवस्थापन
- रिक्त भरण कार्य
- नावीन्यपूर्ण
- संघटनेची बांधणी
- व्यवस्थापकीय कौशल्य आणि नेतृत्व
- जोखीम पत्करणे

उद्योजकता विकासाची प्रक्रिया

- प्रशिक्षण
- उद्योजकता विकासाचा कार्यक्रम

उद्योजकता विकासातील अलीकडील पद्धती

- स्टार्ट अप इंडिया
- स्टॅण्ड अप इंडिया
- कृषी पर्यटन

अंतर्गत उद्योजक

स्वाध्याय

प्र.१.अ) रिकाम्या जागी योग्य पर्याय निवडून विधाने पुन्हा लिहा.

- १) उद्योजक या शब्दाची उत्पत्ती एंटरप्रेंड या शब्दापासून झाली आहे.
अ) जपानी ब) इंग्लिश क) फ्रेंच
- २) एंटरप्रेंड याचा अर्थ आहे.
अ) हाती घेणे ब) संस्था क) व्यावसायिक
- ३) स्टार्ट अप इंडिया चा पुढाकार आहे.
अ) आर. बी. आय. ब) भारत सरकार क) जागतिक बँक
- ४) शहरी रहिवाशांना ग्रामीण भागात आणून स्थानिक लोकवसाहत सामाजिक आणि आर्थिकदृष्ट्या सशक्त करते.
अ) कृषी पर्यटन ब) वैद्यकीय पर्यटन क) मनोरंजन

ब) जोड्या जुळवा.

गट 'अ'		गट 'ब'	
अ)	रिक्त भरण कार्य	१)	२०१६
ब)	उद्योजक	२)	रोजगार
क)	कृषी पर्यटन	३)	उत्पादनाची जुनी पद्धत
ड)	तंत्रज्ञान	४)	२०१९
इ)	स्टार्ट अप इंडिया	५)	स्वयंचलित

	6)	ग्रामीण पर्यटन
	7)	उद्योजकता
	8)	अलीकडील (नवे) ज्ञान
	9)	गरजांवर आधारित
	10)	वैद्यकीय पर्यटन

क) खालील विधानांसाठी शब्दसमूह, संज्ञा लिहा.

- १) असा उपक्रम ज्यात साहस, अनिश्चितता, जोखीम, नावीन्यता समाविष्ट असते.
- २) आर्थिक कृतीसाठी काहीतरी नवीन निर्माण करण्याचे कार्य.
- ३) अशी व्यक्ती जो नवनिर्माता, नवीन उत्पादनाची समायोजनता यांची ओळख करून देतो.
- ४) अशी प्रक्रिया ज्यामध्ये उद्योजकतेची कौशल्ये आणि ज्ञान प्रशिक्षणाद्वारे दिले जाते.
- ५) अशी प्रक्रिया ज्यामध्ये व्यक्तीला कार्य करण्याचे प्रोत्साहन आणि कार्य करण्यास प्रवृत्त करते अशी उद्दिष्ट गाठण्याची क्रिया.
- ६) असा कर्मचारी ज्याला स्वतःच्या नावीन्यपूर्ण कल्पना राबविण्यासाठी संघटनेचा पाठिंबा आणि अधिकार असतात.

ड) खालील विधाने चूक की बरोबर ते लिहा.

- १) उद्योजक हा कठोर परिश्रमासाठी तयार नसतो.
- २) कृषी पर्यटन हा कृषी अर्थव्यवस्थेला आधार देतो.
- ३) यशस्वी व्यावसायिक मोजता येण्याजोगा धोका स्वीकारतो / घेतो.
- ४) उद्योजक हा पूर्ण वेळ व्यवसाय आहे ज्यासाठी समर्पण आणि कठोर परिश्रमाची आवश्यकता असते.
- ५) स्टार्ट अप इंडिया हा फ्रान्स सरकारचा एक उपक्रम आहे.

इ) गटात न बसणारा शब्द शोधा.

- १) संज्ञापक, प्रवर्तक, स्वयंचालक, निष्क्रिय
- २) ट्रेकिंग, वन्यजीव अभ्यास, घोडेस्वारी करणे, बैठे खेळ
- ३) नावीन्य, संज्ञापनाचा अभाव, बाजारपेठेचा विकास, उद्दिष्टांचे निर्धारण

फ) खालील विधाने पूर्ण करा.

- १) उद्योजक ही अशी व्यक्ती आहे जी सुरुवात करते.
- २) स्टार्ट अप इंडिया उपक्रम मध्ये सुरू झाला.

ग) कंसातील अचूक पर्याय निवडून तक्ता पूर्ण करा.

(नवीन उपक्रम, Niche पर्यटन, कृषी पर्यटन, उद्योजकता)

	‘अ’ गट	‘ब’ गट
१)	शहरी रहिवासी आणण्याची कल्पना
२)	कृषी पर्यटनाचा एक प्रकार
३)	उत्पादन आणि वैशिष्ट्यांचे नवीन संयोजन
४)	पूर्ण वेळ व्यवसाय ज्यास समर्पण आणि कठोर परिश्रमाची आवश्यकता असते.

ज) एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

- १) कृषी पर्यटन म्हणजे काय?
- २) उद्योजक म्हणजे काय?
- ३) उद्योजकता एक खाजगी संस्था आहे असे कोणी वर्णन केले आहे?

ह) खालील वाक्यातील अधोरेखित शब्द दुरुस्त करून वाक्य पुन्हा लिहा.

- १) उद्योजक हा शब्द जर्मन भाषातील ऍटरप्रेंड या शब्दापासून आला आहे.
- २) उद्योजक घराला ग्राहक समाधानी होतील अशी जागा बनवतो.
- ३) स्टॅण्ड अप इंडिया या योजने अंतर्गत घेतलेल्या कर्जाची १० वर्षात परतफेड करणे.

प्र.२. संज्ञा / संकल्पना स्पष्ट करा.

- १) उद्योजक
- २) कृषी पर्यटन
- ३) स्टार्ट अप
- ४) स्टॅण्ड अप
- ५) अंतर्गत उद्योजक

प्र.३. खालील घटना / परिस्थितीचा अभ्यास करून आपले मत लिहा.

श्री. सोहम हा MBA पदवीधर आहे. श्री. नवीन हे B.Com पदवीधर आहेत. श्री. सोहम हे दुग्ध व्यवसाय ग्रामीण क्षेत्रात सुरू करण्यास उत्सुक आहेत आणि श्री नवीन हे खाजगी कंपनीत रोखपाल म्हणून कार्य करतात.

१. सोहमचे स्वप्न कोणते आहे ?
२. उद्योजकाचे कोणतेही एक वैशिष्ट्य सांगा.
३. यशस्वी उद्योजक होण्यासाठी श्री. सोहम यांच्याकडे कोणते गुण असावेत.

प्र.४. खालील प्रश्नांची थोडक्यात उत्तरे लिहा.

१. उद्योजकाची संकल्पना स्पष्ट करा आणि उद्योजकाची कार्ये स्पष्ट करा.
२. उद्योजकाची संकल्पना स्पष्ट करा आणि यशस्वी उद्योजकाचे गुण स्पष्ट करा.

प्र.५. खालील विधाने सकारण स्पष्ट करा.

१. उद्योजकता हा स्वयंरोजगाराचा सर्वात चांगला स्रोत आहे.
२. यशस्वी व्यावसायिक मोजता येण्याजोगा धोका स्वीकारतो.
३. उद्योजक हा प्रभावी संज्ञापक असावा.
४. उद्योजक हा नवनिर्मितीक्षम असावा.
५. नावीन्यपूर्ण उपक्रमाने शेतकरी आपले कृषी पर्यटन व्यवसाय विस्तारीत करू शकतो.

प्र.६. खालील प्रश्न सोडवा.

१. उद्योजकता विकासाची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा.
२. उद्योजकता विकास कार्यक्रम स्पष्ट करा.

प्र.७. खालील प्रश्नांची उत्तरे लिहा.

१. उद्योजक संकल्पना स्पष्ट करा. उद्योजकाची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा.
२. उद्योजक संकल्पना स्पष्ट करून उद्योजकाची कार्ये स्पष्ट करा.

उत्तर सूची :

प्र. १ अ) १) फ्रेंच	२) हाती घेणे	३) भारत सरकार	४) कृषी पर्यटन
ब) अ) - ७	ब) - ५	क) - ६	ड) - ८
इ) - १			
क) १) उद्योजकता	२) नावीन्य	३) उद्योजक	४) उद्योजकता विकास कार्यक्रम
५) उद्योजकता	६) अंतर्गत उद्योजक		
ड) बरोबर - २, ३, ४			
चूक - १, ५			
इ) १) निष्क्रिय	२) बैठे खेळ	३) संज्ञापनाचा अभाव	
फ) १) व्यावसायिक संस्था	२) २०१६		
ग) १) कृषी पर्यटन, (Niche) पर्यटन, नावीन्यता, उद्योजकता			
ह) १) फ्रेंच	२) बाजारपेठ	३) सात	

व्यावसायिक संधी.

- तंत्रज्ञानावर आधारित उपक्रम
- आर्थिक सल्लागार
- छोट्या उद्योजकांबरोबर भागीदारी व्यवसाय
- सेवा पुरविणाऱ्या स्टार्ट अप
- बाजारपेठेच्या अभ्यासावर आधारित नवीन वस्तू / सेवांचे उत्पादन
- व्यवसाय आराखडा बनविण्याच्या स्पर्धेत सहभाग
- इ-कॉमर्स कंपनी सुरू करणे

संदर्भ सूची :

- o <https://tech.economictimes.indiatimes.com>
- o enim.wikipedia.org.
- o Business environment and Entrepreneurship - F.Y.B.Com (13-14) Diamond Publication.-
Dr. Ravindra Kothavade
- o Business Entrepreneurship - S.Y.B.Com/ Nirali Prkashan
- o Business Entrepreneurship III - T.Y.B.Com (New Syllabus) I Dr.Jadhavar- Dr. Shirgave
- o Organization of Commerce and Management - Std. 12th - Maharashtra State Board of
Secondary & Higher Secondary Education, Pune
- o Entrepreneurship- Theory and Practice- Vijay Nicole imprints Pvt. Ltd.! Raj Shankar
- o Study of work life balance of women Entrepreneurs in Pune- Dr. Anagha kale
- o <https://theknowledgereview.com>
- o vikaspedia.in/social-welfare/entrepreneurship/startup-india/startup-india
- o <https://tech.economictimes.indiatimes.com>
- o wikipedia.org.

QRcode :

<https://www.standupmitra.in>

<https://www.scribd.com/document/184172140/IFUNCTIONS:OF:AN:ENTREPRENEUR>
:docx
